

Vraag en Antwoord

1. Waarom heb je dit boek geschreven als opvolger van 'Zeven stappen naar een natuurlijke moestuin'?

In mijn eerste boek werden de verschillende stappen uitgelegd die je moet nemen om tot een succesvolle natuurlijke moestuin te komen. De bedoeling was om in de volgorde van het boek elk hoofdstuk verder uit te werken in de vorm van een boek. Maar er kwamen zo veel vragen over het vijfde hoofdstuk, het hoofdstuk over combineren, dat het mij het beste leek om hiermee te beginnen.

Op zich is er ook niet één onderdeel van die zeven stappen dat eruit steekt of belangrijker is dan een ander. Wat je wel merkt zodra je begint te combineren volgens het systeem van schijnbare chaos is dat je tuin een enorme stap vooruit neemt. Het uitzicht verandert direct: veel meer organisch, veel meer kleur en veel meer leven. Ook heb je met minder werk meer opbrengst, dus waarom zou je het niet doen?

Deze manier van combineren is ook uniek en werkt helemaal anders dan de gekende combinatie- en wisselteelt. Op zich is het veel eenvoudiger, maar omdat het onbekend is blijkt het toch een grote drempel te zijn voor velen. En deze stap zetten brengt onzekerheid mee en de vraag naar meer voorbeelden, duidingen en achtergrond.

2. Hoe ben je op de naam van jullie manier van combineren gekomen: systeem van schijnbare chaos?

Ik werk bij Yggdrasil al vele jaren op deze manier en voor ons was het gewoon combineren op onze manier. Maar wanneer je dit moet uitleggen tijdens rondleidingen, cursussen en workshops is het gemakkelijker indien je er een naam voor hebt. Ik heb er niet echt actief naar gezocht, het is eerder toevallig gekomen.

Tijdens rondleidingen in de zomerperiode staat de tuin in volle bloei en pracht. Alles is min of meer volgroeid en vele planten bloeien uitbundig. Wanneer mensen die gangbaar tuinieren gewoon zijn op dat moment in onze tuin komen kijken, schrikken ze vaak van wat ze zien. Sommige mensen zeggen: Wauw, dat is hier mooi. Anderen zeggen: Amai, dat is hier een chaos.

Ik leg dan uit dat het er misschien chaotisch uitziet voor hen, maar dat dat zeker niet het geval is. Er is een nauwgezette planning aan voorafgegaan en er is goed nagedacht over de plaatsing van alles wat bloeit en groeit. Het lijkt misschien chaotisch maar dat is het zeker niet. Vandaar schijnbare chaos. En omdat we echt wel een systeem hebben om alles te combineren is de naam het systeem van schijnbare chaos geworden.

3. Hoe ben je tot deze manier van combineren gekomen?

Eerlijk gezegd pas na een lange zoektocht. Mijn ouders zijn begonnen met experimenteren. Ze zochten een manier van kweken waarbij je geen bestrijdingen moest uitvoeren, maar waarbij je je tuin ook niet moest volhangen met netten of vol moest zetten met vallen om plagen weg te houden. Wisselteelt, de klassieke manier van combineren, helpt niet goed om plagen weg te houden. Combinatieteelt waarbij je in tabellen moet opzoeken welke planten je wel of niet mag combineren is een ongelooflijk ingewikkeld systeem. Daarnaast spreken de meeste boeken en lijsten elkaar

tegen. Toch hebben we ook hiervan veel uitgeprobeerd. Zowel goede als slechte combinaties. Om vast te stellen dat het allemaal geen verschil maakt.

Wat we ondertussen wel geleerd hadden, is dat combineren op zich voldoende was om plagen te verwarren. In een artikel in het Engelstalige Permacultuur Magazine botsten we op de Ayurvedische manier van groenten kweken. Zij maken gebruik van 4 principes om hun groenten te combineren: kleur, geur, textuur en grootte. Dat was het ontbrekende puzzelstukje dat we zochten. Hierna hebben we al snel het huidige systeem uitgewerkt met in de loop van de jaren nog enkele verbeteringen zoals golvende lijnen, combineren in de tijd en vaste schema's.

4. Wat zijn de voordelen van het combineren op deze manier?

Er zijn een hele hoop voordelen verbonden aan deze manier van combineren. Ze allemaal opsommen leidt misschien wat te ver. Als ik er de belangrijkste voor mij moet uitpikken dan kies ik allereerst voor het veranderde uitzicht van de tuin. Door op deze manier te combineren staat je tuin altijd vol en heb je bijna het hele jaar door bloeiende planten staan. De tuin wordt hierdoor veel levendiger, overal vliegen en kruipen insecten en andere dieren rond die je helpen.

Een tweede voordeel is de grotere opbrengst, tot wel 33% indien je het systeem volledig toepast. Je kan tot 4-5 teelten na elkaar op dezelfde plek zetten, zonder problemen met bodemuitputting, plagen of ziekten. Door de juiste planten te combineren moet je zelfs niet meer bestrijden, wat toch ook een aanzienlijk voordeel is.

Je bent daarnaast ook niet meer gebonden aan bepaalde oppervlaktes waar je een bepaalde soort groenten moet kweken. Eet je veel wortelen, dan kweek je veel wortelen. Eet je veel bladgroenten, dan kweek je veel bladgroenten. Ook de nadelen van combinatieteelt vallen weg: geen tabellen die elkaar tegenspreken, geen eindeloze lijsten ...

Het systeem is gewoon veel eenvoudiger. Je gebruikt vier principes en daarmee doe je alles.

5. Zijn er ook nadelen verbonden aan dit systeem van combineren?

Uiteraard is niet alles rozengeur en maneschijn en zijn er ook minder goede kanten. Een nadeel aan dit systeem is dat je eigenlijk goed moet weten hoe je groenten eruit zien in de tuin. Hiermee bedoel ik dat je moet weten hoe groot een courgetteplant wordt, welke kleur het blad van een spruitkool heeft en hoe een maïsplant groeit. Deze informatie is cruciaal om de combinaties te maken en vormt een probleem voor een beginnende tuinier.

Heb je al enkele jaren ervaring met tuinieren dan is dit geen probleem en weet je hoe je groentepplanten zich gedragen in de tuin. Maar als beginner is het wel eens verschieten wanneer je courgettes zaait of plant terwijl je aan de vrucht in de winkel denkt. De plant heeft een serieus volume en groeit zeer snel.

Er zijn vele hulpmiddelen zoals boeken en internet, en na enkele seizoenen weet je het ook allemaal, maar als beginner is het niet evident.

6. Hoe zit het met gebruik van meststoffen indien je zo intensief kweekt?

In een natuurlijke moestuin zijn meststoffen overbodig. Door op een andere manier te werken wordt dit volledig overbodig. De uitleg hiervoor is voldoende stof voor een nieuw boek, want het lijkt vreemd dat je groenten kan kweken zonder het gebruik van meststoffen. Toch is het perfect mogelijk, we doen het bij Yggdrasil al 23 jaar zo. De manier van combineren speelt hierin een rol, maar vooral de bodemzorg en intensief mulchen verdienen hier alle krediet.

Combineren volgens het systeem van schijnbare chaos draagt hieraan ook bij doordat planten ook in de grond goed worden gecombineerd. Door diepwortelende soorten naast oppervlakkig wortelende soorten te zetten is er weinig tot geen onderlinge concurrentie. Denk bij wisselteelt bijvoorbeeld aan de volledige blok kolen. Dit zijn planten die ongeveer even diep wortelen en op hetzelfde moment dezelfde voedingsstoffen nodig hebben. Dan is het logisch dat er zonder bijmesten tekorten optreden.

Combineer je volgens het systeem van schijnbare chaos, dan staan kolen naast rapen, sla of rode bieten. Deze planten wortelen op andere dieptes, hebben andere voedingsbehoeftes op andere tijden en concurreren dus niet. Samen met een uitgebreid voedselbodemweb en een uitstekende bodemstructuur is dit toereikend om voldoende voedingsstoffen te voorzien zonder externe input.

7. Pas je met dit systeem dan helemaal geen teeltwisseling toe?

Uiteraard zijn er enkele uitzonderingen die de regel bevestigen zoals aardappelen en erwten. Maar daarnaast houden we geen rekening met de standplaats van vorige jaren. Een belangrijke reden om teeltwisseling toe te passen is bijvoorbeeld knolvoet. Er zijn vele factoren die het voorkomen van deze ziekte beïnvloeden, en indien je natuurlijk tuiniert moet je hier niet al te veel schrik voor hebben.

Omdat je een sterk bodemleven en een bijna neutrale pH hebt, is de kans op bodemziektes al gering. In combinatie met het systeem van schijnbare chaos wordt de kans op plaagopbouw bijzonder klein. We hielden het in het begin wel in het oog, maar zijn ermee gestopt omdat we merkten dat de kans dat kolen twee jaar na elkaar op identiek dezelfde plaats staan bijna onbestaande was.

8. Wat is er zo anders aan deze manier van combineren, aan dit systeem van schijnbare chaos?

Je moet op een heel andere manier nadenken, het vraagt een omschakeling in je hoofd. Maar dat is zo met alle aspecten van natuurlijk tuinieren. Deze methode van combineren is niet met ingewikkelde zaken bezig zoals uitzoeken of rucola bij de kolen moet of bij de bladgroenten. Ook moet je niet gaan uitrekenen hoeveel compost elk bed nodig heeft afhankelijk van de groenten die erop komen.

Combineren volgens het systeem van schijnbare chaos is intuïtief, je volgt vaak je buikgevoel. Misschien niet in het begin, maar na een tijdje combineer je zonder al te veel na te denken. En je kan veel met elkaar combineren! Er zijn veel minder beperkingen, zolang je de vier principes maar in het oog houdt.

Hierdoor kan je je tuin ook veel beter benutten en een vrij gekomen plek in je tuinbed direct opvullen met de volgende groentes zodat je tuinbed lang vol staat en opbrengt. Ook dat is iets wat niet lukt bij wissel- of combinatieteelt.

Daarnaast leer je observeren, aandachtig kijken naar je tuin en alles wat erin zit en ben je veel bewuster van alles wat er leeft, groeit en bloeit. Zo verandert je kijk op je tuin, het leven erin en de natuur in het algemeen.

9. Is combineren volgens het systeem van schijnbare chaos niet veel te ingewikkeld?

Voor absolute beginners en mensen die vastzitten in het systeem van wisselteelt is het misschien een grote stap, maar ingewikkeld is het niet. Indien je als beginner een schema voor je wisselteelt wilt maken zal je ook veel boeken opendoen en vaak in je haren krabben.

Het probleem is een beetje dat er nog nauwelijks iets bekend is over deze manier van combineren. Je kan dus moeilijk een hulplijn raadplegen wanneer je met twijfels zit. Maar eens de kennis hierover wat verspreid geraakt, ben ik er zeker van dat tuinders massaal naar dit systeem zullen overstappen. Het biedt zoveel voordelen en maakt tuinieren zoveel eenvoudiger. En het leren van een nieuw systeem gaat altijd met wat zoeken gepaard, hier is dat niet anders. Maar na een tot twee jaar heb je het wel onder de knie en ben je vertrokken.

10. Waarom gebruik je golvende lijnen om te zaaien en te planten en niet gewoon rechte lijnen?

In een natuurlijke tuin kijk je naar de natuur. En wanneer je goed observeert, zie je dat er geen rechte lijnen bestaan in de natuur. De natuur werkt met fractalen, golven, bochten en allerlei andere vormen, maar geen rechte lijnen. De reden hiervoor is dat een kromme lijn een langere afstand aflegt tussen twee punten, met andere woorden de rand is langer. En randen worden door de natuur zoveel mogelijk gecreëerd. En vaak ook ongelooflijk uitgebreid: denk maar aan onze longen en nieren of de delta van een rivier. En dat principe willen we meenemen in de tuin.

Door golvende rijen te gebruiken sla je vele vliegen in een klap. Je creëert een langere rij om op te planten en te zaaien waardoor je je grond optimaal gebruikt. Je kan meer kweken op een bed wanneer je golvende rijen gebruikt dan wanneer je rechte rijen gebruikt. En geen beetje, het verschil loopt op tot verschillende 10-tallen procenten. Daarnaast combineer je intenser wanneer je met golvende lijnen werkt.

Wanneer je met rechte lijnen werkt, staat alles mooi zichtbaar op een rijtje en is het eenvoudig te vinden. Combineer je met het systeem van schijnbare chaos in combinatie met golven dan staat alles door elkaar, gelukkig enkel op het zicht. Als je weet hoe de lijnen lopen, is het eenvoudig om de chaos te doorzien en de structuur achter de planning te vinden.

11. Welke drie tips zou je mensen geven die op deze manier willen beginnen groenten kweken?

Begin klein! Dat is de allerbelangrijkste tip. En daar zijn verschillende redenen voor. Indien je iets nieuws begint is het altijd aan te raden klein te beginnen zodat je kan proberen en experimenteren. Misschien is deze manier van combineren wel niets voor jou? Ook heb je tijd nodig om te leren en fouten te maken. Een fout maken op een stukje van je tuin heeft weinig impact. Maak je veel fouten doorheen je hele tuin, dan kan je misschien maar een beetje oogsten op het einde van het seizoen. En dat is niet de bedoeling!

Observeer. Observeren, niet gewoon kijken, maar echt kijken met een doel, bewust kijken, is iets wat de meesten onder ons verleerd zijn. Wanneer je goed observeert in je tuin, zie je veel meer en moet je ook veel nadenken over wat er gebeurt. Waarom zitten die beestjes daar? Waarom doet die plant het hier goed, maar daar niet? Hoe kan ik dit probleem oplossen, wat is er nodig om dat water af te leiden ... Je kan dat allemaal oplossen door aandachtig aanwezig te zijn in je tuin. En dat vraagt een andere ingesteldheid, dat vraagt ook veel observatie. Natuurlijk tuinieren gaat over meer dan aardappelen en kolen kweken, het is meer het ontwikkelen van een eigen klein paradijs waarin je ook voedsel kweekt.

Dat brengt ons naar de derde en vaak vergeten tip: geniet! Een tuin is er niet enkel om groenten in te kweken, maar vooral om te genieten. En een natuurlijke tuin biedt dat in alle opzichten. Je kan genieten van het tuinwerk, van de oogst, maar ook van de bloemen, van de dieren die erin aanwezig zijn. Kijken naar leven in je vijver, een vogel die een nest bouwt, solitaire bijen die rupsjes aanhalen

voor hun broed, mieren die hun kolonie luizen verzorgen ... Er is zo onnoemelijk veel te zien in een tuin dat je er vele uren kan spenderen zonder te 'werken'. Al is genieten en tegelijkertijd observeren ook een vorm van werken.

12. Wat doe je met plagen en ziektes?

Het klinkt misschien vreemd, maar plagen en ziektes zijn een zeldzaamheid in een volwassen natuurlijke tuin. Luizen, slakken, rupsen ... het komt nauwelijks voor. En wanneer er ergens een plaaginsect opduikt, rekenen we op onze natuurlijke vijanden om te komen helpen.

Doordat alles door elkaar groeit, doordat de geuren van planten gemengd raken, wordt het voor plaaginsecten moeilijk om de gastplanten te vinden die ze nodig hebben om zich te voeden of hun eitjes op te leggen.

Doordat ook overal overblijvende kruiden, struiken en meerjarige groenten groeien, staat er altijd een legertje natuurlijke vijanden paraat om uit te rukken zodra er problemen opduiken.

De idee bij natuurlijk tuinieren is niet dat je planten zwak, hulpeloos en volledig afhankelijk zijn van de tuinier. De manier van werken is juist helemaal anders. Door de bodem goed te ontwikkelen, door een sterk bodemleven op te bouwen, krijg je sterke planten die hun natuurlijke verdedigingsmechanismen en samenwerkingsverbanden kunnen opbouwen. Hierdoor kunnen ze zichzelf beschermen en hebben ze onze actieve hulp niet nodig. In de natuur overleven planten toch ook zonder dat iemand komt spuiten en bemesten?

13. Wat is het belangrijkste dat mensen uit dit boek moeten meenemen?

Er zijn wel enkele punten die ik wou overbrengen bij het schrijven van dit boek. Een hele belangrijke is dat je klein moet beginnen. Start niet ineens met je volledige tuin, maar begin klein en breid zo langzaam uit. Zo vermijd je veel stress en teleurstelling.

Als tweede: vertrouw op de natuur, voed je bodemleven en combineer volgens het systeem van schijnbare chaos. Je zal je bodem en je tuin zijn veranderen en groeien. Jij zal ook meegroeien en veranderen, ik heb het al zo vaak gezien bij cursisten. Vergeet de idee dat je als tuinier van alles moet doen om je plagen en ziektes onder controle te krijgen. Nachtelijke rooftochten op slakken, spuiten, netten hangen ... Het kan allemaal veel eenvoudiger!

Maar de allerbelangrijkste boodschap is toch wel genieten. Geniet van je tuin, van je tuinwerk. Richt je tuin zo in dat genieten centraal staat, niet werken. Maak je eigen kleine paradijs, creëer een plek waar je tot rust komt. Tuinieren staat niet gelijk aan werken, maar kan zoveel meer zijn. Moet eigenlijk zoveel meer zijn.

14. Waarom staan er niet meer standaardcombinaties in het boek?

Vragen hierover komen regelmatig in mijn mailbox terecht: Welke combinaties werken het best? Heb je enkele combinaties die ik kan gebruiken?

Maar dat is juist niet de bedoeling met deze manier van combineren. Het grote voordeel (en misschien ook ineens een groot nadeel) is dat je je eigen combinaties kan maken door gewoon de vier principes in je achterhoofd te houden. Het geeft je enorm veel vrijheid om te combineren en het heft alle beperkingen op die bij wissel- en combinatieteelt aanwezig zijn. Je kan combineren wat je wil eten, niet enkel wat er in je vak van kolen, bladgroenten of knollen past.

Soms is een combinatie ook afhankelijk van de variëteit die je gebruikt, iedereen kweekt ook anders, iedereen heeft een andere bodem ... Er zijn zoveel variabelen dat een vast systeem altijd voor

problemen zorgt. Dit systeem van schijnbare chaos is extreem flexibel. Dat heeft grote voordelen, maar om te beginnen is het dan wel wat moeilijker omdat je niet zo eenvoudig kan kopiëren en plakken.

Er staan een verschillende combinaties in met duidelijke tekeningen zodat je wel een idee hebt wat de bedoeling is en wat je allemaal kan doen. Daarnaast staan er ook een aantal combinaties in die beter kunnen. De redenen hiervoor staan uitgelegd, zodat je ineens ook weet waarom sommige planten beter niet naast elkaar staan. Uit fouten leer je vaak veel meer, daarom dat ik het belangrijk vond om ook enkele minder geslaagde combinaties te voorzien.